

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті халықаралық қатынастар факультетінің Ph.D. докторанты Нысанбекова Ляззат Бегимжановнаның «Жеке тұлғалардың халықаралық құқықсубъектілігі: кейбір өзекті мәселелерінің теориясы және тәжірибесі» тақырыбында «БД030200 – Халықаралық құқық» мамандығы бойынша философия докторы(PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациялық жұмысына ресми оппоненттің

СЫН ПІКІРІ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және жалпы ғылыми, жалпы мемлекеттік бағдар-ламалармен (практикалық және ғылым мен техника дамуының сұраныстарымен) байланысы.

Көпшілік алдына қорғауға ұсынылған Л. Б. Нысанбекованың диссертациясы бірқатар объективті себептер бойынша өзекті болып табылады. Жұмыста ғылыми қоғамдастықтың халықаралық құқықтың жекелеген ережелерін іске асыру проблемаларына түрлі көзқарастар ұсынылған, атап айтқанда-жеке тұлғалардың Халықаралық құқықсубъектілігі. Осыған байланысты, мәселенің өзі айтарлықтай ғылыми және практикалық мүдделерді білдіреді.

Біздің ойымызша, жеке тұлғалардың құқықсубъектілігі мәселелерін қою өткірлігі құқықсубъектіліктің толықтығын құқықтық құралдармен қамтамасыз етуде, оның ішінде құқықтық қатынастар субъектілерінің толық шеңберін қамту және олардың құқықтарының теңдігі бөлігінде қанағаттанбаушылық фактілерін туындататын теориялық-практикалық жазықтықта және ұлттық деңгейде туындайды. Бұл контексте мемлекеттің мақсаты мен мәселесі өткір тұр.

Әлемнің көптеген елдерінің Конституциялары халықаралық құжаттарға сүйене отырып, адамның (жеке тұлғаның) құқықтары мен бостандықтарын тіркейді. Бас Ассамблеяның 2000 жылғы 8 қыркүйектегі 55/2 қарарымен қабылданған Біріккен Ұлттар Ұйымының мыңжылдық декларациясы ХХІ ғасырдың іргелі құндылықтарын бөліп көрсетеді, бірқатар мақсаттарға, оның ішінде "адам құқығына, демократияға және игілікті басқаруға"баса назар аударылады.

Осылайша, жеке тұлғалардың құқық субъектілігінің халықаралық форматы жеке құқықтық субъектіліктің қозғалатын тақырыбы ақылға қонымды кеңейтілген және тиісінше - халықаралық-құқықтық реттеу тетігін толықтыру және жетілдіру жағдайында мемлекеттік басқарудың ұлттық режимі үшін де бағдар бола алады.

Бұл ретте, жеке тұлғалардың белгілі бір өзара тәуелділігі мен ұлттық және халықаралық құқық субъектілігінің арақатынасын одан әрі зерделеумен белгілеуге болады, бұл арнайы зерттеулердің жеке нысанына бөлінуі мүмкін. Ұсынылған жұмыста ғалымдар мен ғылыми қоғамдастықтардың, соның ішінде осы есеп бойынша автордың негізгі пікірлері бар..

Осы жаһандық мақсат үшін халықаралық және ұлттық құқық нормаларын жақындастыру маңызды болып табылады. Әзірге оған жергілікті міндеттер қол жеткізіліп, ұлттық заңдардан халықаралық нормалардың басымдығын іске асыруда проблемалар бар.

Сонымен қатар, ұсынылған зерттеудің авторы неғұрлым үзілді-кесілді көзқарасқа да сілтеме жасайды: "бүгінгі күні жеке адамның құқығы мемлекеттердің ұлттық юрисдикциясынан тыс және бүкіл халықаралық қоғамдастықтың құқықтарына қатысты болатынына ешқандай күмән жоқ" (с. 4 диссертация).

Әлбетте, барлық мемлекеттер ұлттық құқықтық базаларға тиісті ғылыми талдау жасауға негіз беретін осындай үлгімен келіспейді.

2. Диссертация тақырыбының Қазақстан Республикасында іске асырылатын ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі

Ғылыми зерттеулердің халықаралық-құқықтық тақырыптары жалпы заң ғылымының базалық бастамасына негізделуі тиіс. Мәселен, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының әлемдік және отандық ғылымның ең маңызды жетістіктерін қамтитын ғылым жөніндегі ұлттық баяндамасы олардың даму үрдістерін ескереді және ғылыми-техникалық саясатты айқындайды. Ұсынылған зерттеудің тақырыбы жоғарыда аталған баяндаманың "Елдің зияткерлік әлеуеті" блогында қарастырылуы мүмкін - қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер, оның ішінде заң саласы.

Ұсынылған диссертациялық зерттеудің тақырыбы "халықаралық қауымдастық-жеке тұлға" және "мемлекет - жеке тұлға" қатынасында шешілмеген мәселелерді қозғайды.

Осы контексте таңдалған зерттеу тақырыбы ғылымды дамыту бағыттарына сәйкес келеді. Қазақстандық заң ғылымында көтерілетін мәселенің жеткіліксіз зерттелгендігі байқалады, халықаралық-құқықтық білімді ғылыми толықтырудың маңыздылығын атап өтуге болады, бұл осы ғылыми салада зерттеуді іске асыру тақырыбын таңдауға ықпал етті.

3. Диссертацияларға қойылатын талаптар аясындағы ғылыми нәтижелері

Ұсынылған зерттеудің авторы келесі ғылыми нәтижелер алды.

Бірінші нәтиже.

Автор зерттеу барысында жеке тұлғалардың Халықаралық құқықсубъектілігін тану проблемасы жалпы құқық теориясында және жалпы құқықсубъектілікке қатысты әртүрлі тұжырымдамаларды халықаралық құқық теориясында қолдану салдарынан туындады.

Осыдан жеке тұлғалардың құқықсубъектілігінің мазмұны халықаралық-құқықтық жазықтықтағы қосымша өлшем - құқық тасығыштың құқықтары мен міндеттерін халықаралық норма шығару процесіне қатысу қабілетіне сүйене отырып, толықтырылуы тиіс, онымен келісуге болады.

Екінші нәтиже.

Қолда бар ғылыми дереккөздерге сүйене отырып, автор халықаралық құқық субъектілері – бұл халықаралық құқық нормаларымен реттелген қатынастарда заңды құқықтар мен міндеттер берілген тараптар мен тұлғалар екенін айтады.

Автор халықаралық құқықпен реттелетін адамның құқықтары мен міндеттерін, өзінің құқықтарын қорғаудың халықаралық-құқықтық құралдарын таңдау жөніндегі оның белсенді және бастамашылық қызметін негізге ала отырып, бұл мән-жайлар оның халықаралық құқық субъектілігін дәлелдеу үшін жеткілікті деп есептейді.

Бұл ретте, халықаралық құқықсубъектілілігі халықаралық құқықсубъектілігінің, сондай - ақ халықаралық құқық субъектісінің мазмұны мен ұйғарымдарына байланысты, бұл жеке тұлғаларды "дәстүрлі субъектілермен" (тәуелсіздікке күресетін мемлекеттер, халықтар, халықаралық ұйымдар) қатар халықаралық құқық субъектілеріне жатқызуға мүмкіндік береді.

Үшінші нәтиже.

Автор субъектінің халықаралық-құқықтық қатынастарға қатысу дәрежесінің аспектілерін қозғайды, бұл кеңейтуді ескере отырып, жеке тұлғаға берілген құқықтар мен міндеттердің халықаралық нормаларымен айқындалады.

Жеке тұлғаның халықаралық құқық шығармашылыққа іс жүзінде тікелей қатыса алмайтындығы туралы пайымдаудың алғышарты, алайда бірқатар нормалардың тікелей адресаты (орындаушысы) бола отырып, демек, халықаралық құқық қатынастарының субъектісі жеке тұлға (жеке тұлға) дұрыс болып табылады, онымен келіскен жөн. Бұл ретте жеке тұлғада нормашығармашылық функциялардың болмауы оның априори болуы Халықаралық құқық субъектілігінің ерекшелігін толық көлемде куәландырады.

Жеке тұлғаларға халықаралық құқықтар мен міндеттер берілген жағдайларда оларды халықаралық құқық субъектілері ретінде қарауға болады, өйткені олар тікелей халықаралық құқық бойынша халықаралық құқықтар мен міндеттерге ие болады, халықаралық іс жүргізу (рәсімдік) құқыққабилеттілігі, сондай-ақ халықаралық нормалар мен қағидаттарды бұзғаны үшін халықаралық жауапкершілікқабілеті болады.

Бұдан әрі автор индивидтердің құқықсубъектілігінің көлемі арасында қайшылықтардың болмауының дәлелдерін келтіреді, ол функционалдық (белгілі бір мақсаттар үшін) сипатта болуы мүмкін, бұл халықаралық құқықсубъектілігінің жалпы талаптарына қайшы келмейді.

Сондай-ақ халықаралық құқық субъектілерінің шеңбері олардың осы қатысу дәрежесімен емес, халықаралық құқықпен реттелетін мемлекетаралық қатынастарға қатысу қабілетімен айқындалады деген тұжырым дұрыс болып табылады.

Төртінші нәтиже.

Халықаралық құжаттарда "жеке тұлға" және "индивид" терминдері халықаралық құқық жүйесінде, сондай-ақ ғылымында және практикасында "біріктіретін" санат ретінде қатар және жиі пайдаланылуы мүмкін.

Осыған байланысты, автор тиісті қорытындылар ұсынады.

Олардың бірі халықаралық-құқықтық түсіндіру кезінде "жеке тұлға" терминіне бірнеше шектеулі көлем мен сипат берілетіні туралы бекітудің негізділігіне негізделеді. Сондай-ақ диссертациялық зерттеуде "индивид" ұғымы қолдану және пайдалану үшін маңызды болуы тиіс, бұл материалдық, сондай-ақ іс жүргізу құқықтарын біріктіретін халықаралық құқық бойынша индивид мәртебесінің толықтығы мен кешенділігін айғақтайтын қорытынды айтуға болады.

Бесінші нәтиже.

Ғылыми ортадағы полярлық көзқарасқа қарамастан, автор заманауи әлемнің шынайылығын объективті бағалау, жеке тұлғаның халықаралық құқықпен өзара іс-қимыл нысандарына әсер ететін жаңа акторларды (субъектілерді) халықаралық қатынастар практикасына енгізу фактісін тану қамтамасыз етілетін тәсілдердің заңдылығын дәйекті түрде қорғайды.

Бенефициардың мәртебелік жағдайын сақтай отырып, индивид халықаралық құқық субъектісі мәртебесіне аудару құқығына ие болды.

Ұсынылған өзгерістерді негіздеу үшін автор бірқатар ғылыми жұмыстарды келтіреді, онда халықаралық құқық субъектісі жеке тұлғаны танымауы халықаралық құқықтың дамуының теріс және беймәлім көрінісі болып табылады деген пікір айтылады.

Алтыншы нәтиже.

Автор, адам құқықтары бөлігінде халықаралық құқықтың жекелеген салаларын зерттей отырып, шын мәнінде, заң базасын кеңейту - адамға сол немесе өзге де субъективті құқықтар беретін жаңа нормалар пайда болады.

Автор атап өткендей, жаңа мәртебені беруді жоққа шығаратын индивидтердің қарсыластар позициясының халықаралық құқық субъектілігі туралы жалғасып келе жатқан пікірталасты айқындай отырып, олардың көзқарастары халықаралық-құқықтық реттеудің қазіргі жай-күйімен және соңғы онжылдықта халықаралық құқықта болған және болып жатқан өзгерістермен келіспейді.

XXI ғасырда индивидтердің құқық субъектілілігінің көлемі кеңейтіліп, мұндай тәсілмен келісу керек. Сонымен қатар, адамның Халықаралық құқық субъектісінің қасиеттеріне ие болуы мемлекеттердің еркіне байланысты емес, өйткені объективті шындық болып табылады.

4. Ізденуші диссертациясында тұжырымдалған әрбір нәтиженің, тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі.

Диссертациялық зерттеудің ережелері мен қорытындылары ғылыми негізделген және тиісті түрде ресімделген.

Бірінші нәтиже сенімді және негізделген, өйткені жалпы құқықтық субъектілікке қатысты әртүрлі тұжырымдамаларды қамтитын халықаралық құқық теориясы мен құқықтың жалпы теориясының ережелерін талдауға негізделеді.

Құқық пен халықаралық құқықтың жалпы теориясы саласындағы ғалымдардың қол жетімді көздері, халықаралық-құқықтық база және нормативтік құжаттар жетілдіруде пайдаланылады.

Екінші нәтиже негізделген және сенімді, индивидтің халықаралық құқық субъектісі ретінде ресми қосылуы істің нақты жағдайын және әлемдік тәртіптің қажеттіліктерін мойындауды білдіреді.

Үшінші нәтиже сенімді және негізделген. Халықаралық құқық субъектілерінің шеңбері олардың осы қатысу дәрежесімен емес, халықаралық құқықпен реттелетін мемлекетаралық қатынастарға қатысу қабілеттілігімен айқындалады деген тұжырым автормен дұрыс дәлелденеді.

Төртінші нәтиже негізделген және сенімді. Автор "индивид" негізгі (тектік) ұғымына баса назар аударады, "жеке тұлға" терминінің алдында мұндай артықшылық материалдық және процессуалдық құқықтарды біріктіретін халықаралық құқық бойынша индивид мәртебесінің кешенділігінің куәлігімен түсіндіріледі, бұл дұрыс болып табылады.

Бесінші нәтиже сенімді және негізделген. Автор сондай-ақ халықаралық құқық субъектісі жеке тұлғаны танымауы халықаралық құқықтың дамуының теріс және беймәлім көрінісі болып табылады деген пікірді қолдайды.

Индивид (адам) бенефициардың (пайдаланушының) мәртебелік жағдайын сақтай отырып, Халықаралық құқық субъектісі мәртебесіне аудару құқығына ие болды.

Алтыншы нәтиже негізделген және сенімді. Автор өз жұмысында ХХІ ғасырда индивидтердің құқық субъектілігінің көлемі кеңейтілетіндігін дәлелдейді, мұндай тәсілмен келісудің маңызы зор. Жалпы алғанда, жұмыс халықаралық құқықтың жаңа субъектісінің объективті шынайылығын түсінуге әкеледі.

5. Ізденушінің диссертациясында тұжырымдалған әрбір ғылыми нәтиже (қағида) мен қорытындының жаңашылдық деңгейі.

Барлық ережелер мен нәтижелер жаңалықтың салыстырмалы дәрежесімен ерекшеленеді.

Бірінші нәтиже Қазақстанда проблеманы қоюдың жаңалығын ескере отырып, жаңа болып табылады. Оны іске асыру әлемдік қоғамдастыққа жаңа деңгейге шығуға мүмкіндік береді, өйткені халықаралық құқықтың жаңа субъектісі жалпыға бірдей әлемдік тәртіпке өз бетінше ықпал ету мүмкіндігіне ие болады.

Екінші нәтиже ішінара жаңа болып табылады, өйткені бірінші нәтижеден шығуы мүмкін, сондай-ақ жеке тұлғалардың Халықаралық құқық

субъектілеріне қатыстылығы бөлігінде ғылыми қоғамдастықпен қозғалуы мүмкін.

Үшінші нәтиже халықаралық қатынастар субъектілерінің қатысу дәрежесімен емес, халықаралық құқықпен реттелетін мемлекетаралық қатынастарға қатысу қабілеті мен құқығын бекіте отырып, жаңа болып табылады.

Төртінші нәтиже жаңаболып табылады. "Индивид" немесе "жеке тұлға" халықаралық құжаттарда қолданылатын ұғымдар ретінде - халықаралық құқықтың әлеуетті субъектісі, автордың пікірі бойынша соңғысының пайдасына біріздендіру қажет.

Бесінші нәтиже жаңа болып табылады. Атап айтқанда, жекетұлға (индивид) бенефициардың мәртебелік жағдайын сақтай отырып, Халықаралық құқық субъектісі мәртебесіне ауыстыру құқығына ие болғаны туралы мәлімдеме.

Алтыншы нәтиже жаңа болып табылады. Адамның халықаралық құқық субъектісінің қасиеттеріне ие болуы мемлекеттер діңеркіне байланысты емес, өйткені объективті шындық назараударуға лайық және қолдау болуы мүмкін.

6. Алынған нәтижелердің ішкі бірлігін бағалау

Диссертациялық зерттеу мазмұны мен рәсімделуі бойынша қажетті талаптарға жауап беретін өзбетінше орындалған жұмысты білдіреді.

Диссертацияның бөлімдері мен бөлімдері өзара байланысты және зерттеудің мақсаттары мен міндеттеріне жауап береді. Жұмыста қорғау ғаұсынылаты нережелер мен алынған нәтижелер олармен логикалық байланыста ресімделген.

7. Диссертациялық зерттеудің практикалық және теориялық маңыздылығы

Ұсынылған диссертациялық зерттеудің практикалық маңызы бар және оны мемлекетті коргандар (ҚР СІМ және оның шетелдегі мекемелері, ҚР ЭМ, ПМ органдары жәнет.б.) пайдалана алады. Нәтижелерге қолжеткізу ұлттық заңнаманы ңелеулі өзгеруіне, оны халықаралық құқыққа сәйкес келтіруге әкеп соғуы мүмкін.

8. Диссертацияның мазмұны мен ресімделуі бойынша кемшіліктер мен ұсыныстар

Л. Б. Нысанбекова Диссертация жоғарымаз мұнды және ғылыми деңгейде орындалған. Сонымен қатар, жеке ескертулер айтуға болады:

1. Жұмыста үлгі модельді (схеманы) келтіруге болады: жеке тұлғаларды халықаралық құқық субъектілері мәртебесіне ресми түрде енгізген жағдайда қандай оңсалдарлар болуы мүмкін.

2. Диссертацияда жеке және елеусіз грамматикалық қателер бар.

Сонымен қатар, айтылған ескертулер диссертацияның жалпы мәнін кемітпейді және көпшілік алдында қорғау үшін ұсынылған жұмыстың жалпы бағасына әсеретпейді.

9. Философия докторы ғылыми дәрежесін беру мүмкіндігі туралы қорытынды

Нысанбекова Ляззат Бегимжановнаның "Жеке тұлғалардың халықаралық құқық субъектілігі: кейбір өзекті мәселелерінің теориясы және тәжірибесі" тақырыбындағы диссертациялық зерттеуі осы тектес ғылыми еңбектерге қойылатын талаптарға сәйкес келетін аяқталған жұмысты білдіреді.

Жоғарыда баяндалғанның негізінде ұсынылған диссертацияның авторы Нысанбекова Л. Б. 6D030200 – Халықаралық құқық мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беруге лайық деп санаймын.

Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастар Академиясының
з. ғ. д., профессор

С. Т. Алибеков

_____ 2020 жыл, қаңтар

Алибеков С. Т. қолы, растаймын:

Бұлмен және Х.У. Байтұрсынұлы атындағы филология институтының директоры
Алибеков С.Т.

